

KSIĘŻNA (117) *sb f*

kf-, ks-, kś- (61), kfz-, ksz- (7), x- (36), kx- (13).

sg *N* księżna (35). ◇ *G* księżny (29), księżn(e)j (2) *WitosłLut*, księżni(e)j (1) *BudBib*. ◇ *D* księżnie (14). ◇ *A* księżnę (10). ◇ *I* księżną (10). ◇ *L* księżnie (2). ◇ *V* księżno (6). ◇ *pl N* księżny (4). ◇ *G* księżen (1). ◇ *I* księżnami (3).

Sł stp, *Cn notuje*, *Linde XVIII w*.

1. *Żona panującego; kobieta sprawująca władzę książęcą, władczyni; możnowładcy, magnata legitymującego się tytułem książęcym; dux, princeps Murm, BartBydg, Mącz; ducissa Mymer¹, BartBydg, Cn; regina PolAnt; femina princeps, uxor principis Cn (83) : Murm 174 [2 r.]; Mymer¹ 11; Dux, ksyącz, ksyązna, significat officium et dignitatem BartBydg 45b, 45, 123; thák Cefarz iáko y Krol/ támže ná podniefionym mieyfcu do przyrządzonego ńtołu ku obiádu siedli: znimi Krolowá/ Kfiąże Báworfkie z małżonką fwą/ oboie Erckfiążąt y z kfiężnami. BielKron 330, 416v; nálasł Hádad łáfkę v Fáraóná wielką/ že mu dał zá żonę fiołtrę żony fwey/ fiołtrę Táchpenefy kfiężniey [sororem Tachpenes reginae]. BudBib 3.Reg 11/19, 3.Reg 11/3; BielSjem 5, 17; Vpátrzył ńędzia/ iż nád Xiężnę owá/ Ofobliwńzego cóś miáła Krolowa. Iáko nád leńne Nymphy ma Dyána/ W złoto vbrána. KlonFlis G4v.*

księżna z czego [= z jakich włości] [w połączeniu z imieniem] (1): Sigmunt námowiony będąc od Brátá Władifławá Krolá Węgierfkiego/ y od Xiężny Iádwiigi/ z Treczyná Wdowy po Woiewodzie Siedmigrodzkim Stephánie zołtáwioney/ Corkę iey Barbarę zmowił w małżeńlki ńtan StryjKron 727.

*W połączeniu z imieniem [księżna + imię (7), imię + księżna (5)] (12): MiechGlab **2; LibLeg 8/132; PO śmierci Olhy Kfiężny/ Swátóflaw ńyn iey rozdzielił Kfięłtwá miedzy ńyny BielKron 427v, 382v, 403v, Mmmm; PO zábiciu od Drewlanow Małżonká swoiego Ihorá Rurikowicá Xiężná Holha z Synem iedynym Swentoflawem Páńńtwá Ruskie Wielkonowogrodłkie y Kijowłkie wzięła w swoię ńpráwę StryjKron 122, 124, 335, 512, 547, 712.*

W połączeniu z przymiotnikiem od nazwy miejscowej lub etnicznej [księżna + przymiotnik (23), przymiotnik + księżna (5); w tym dodatkowo z imieniem (18)] (28): OpecŻywPrzedm C3; OpecŻywSandP ktv; LibLeg 8/132, 11/102v; LibMal 1543/74; WyprKr 1, 2v, 59; Ten też ńwięta Iádwigę Słáfká kfiężnę dał podnieść BielKron 183v; Tego Fryderyká była vrodziła kfiężná Mázowecka Cymbárká. BielKron 188v, 186v, 283v, 301v, 331v, 350 (11); wtárgnęli do ziemie ńláchetney Pániey Xiężny Dobrzyńskiey StryjKron 320, 330, 442, 712, 727; BielSjem 8; LatHar [++3]v, [++4], 422.

W połączeniu z G sb [ponadto w połączeniu z imieniem] (1): Táкке mu záfię Márya kfiężná Belgarum wiele vczyńiła BielKron 191.

W formułach grzecznościowych i dedykacjach [w tym: jej m(ilość) (5), oświecona (2), najásniejsza (1), jasnie wielmożna (1); dodatkowo w połączeniu z imieniem (2)] (9): Ońfiewiczona kxiežno Czorko náńfza myła. Dano nam ńyłth t.m. ńchtorego yzeńmy ńrofumyely LibLeg 8/132v; kyedi bi nye vrzadnyk Colodenłky pan byeniałch Volłky y zboyari y ńpoddanimy kxyazni yey mczi rathowal. LibLeg 11/156v, 8/132; Ku náiańnieyńzey Kxiężnie Izabelli Krolewnie Polskiey/ na ten czas Krolowey Węgierskiey y Czeskiey/ krotka przemowa. RejJóz A2; WyprKr 113v, 122, 126, 127; Do Iáńnie

Wielmożney Księżny Iey M. Paniey Zophiey Mieleckiey/ Małzonki Książęciá Słuckiego Ianá Siemioná. *KořakCath* B4v.

Wyrażenia: »księżna (i) wdowa« [w tym: w połączeniu z imieniem i przymiotnikiem od nazwy etnicznej (2)] (3) : Brygidá Księżná Swecka wdowá przyechála do Rzymá/ y vřtáwicznie mieyřcá řwięte náwiedzála *KrowObr* 136v; Owczyná ieden z rády w wiązał řie bárzo w opiekę Kfiężny wdowy. *BielKron* 430; *LatHar* 287.

»wybrana za księżnę« (1): [*Vanda, córka Kraka*] Wybrána zá Xiężnę *KlonKr* A3v.

Zestawienia: »księżna pani (jego)« [szyk 3 : 1] (4); *LibLeg* 8/132; á kfiężná páni ie⁸⁰ ná káždy dzień onym vbogim dáwála iářmużnę *HistRzym* 82; *KořakCath* B4v.

~ [*Przy tytułowaniu królowej polskiej:*] »księżna pani« [w połączeniu z imieniem] (1): Státut o prořtęgo řtanu ludziach: NA prořbę Naiářnieyřzýy Kfiężny/ Pániéy Helźbiéty/ z řářki Bożey Królowéy Polřkiéy [*Serenissimae Principis Dominae Elizabet. Dei gratia Reginae Poloniae JanStat* 195]/ Mářki nářzýy/ vřtáwiony *SarnStat* 179. ~

»wielka księżna« [w tym: w połączeniu z imieniem (2), z przymiotnikiem: litewski (2)] (3): řnadź by mi łatwiey przyřřło vczynić wizerunk/ wielkiej kfiężny/ ktoraby wřzytkiemu řwiátu godna byřa rořkázowác/ niź řtánowić/ iáka ma być ze wřzytkim dworna páni *GórnDworz* V7.

~ [*w formułach dyplomatycznych i dedykacjach:*] »z łaski Bożey krolowa polska, wielką księżna litewska« (2): Náiářnieyřzey Pániéy á Pániéy Annie Iágiełownie z łaski Bożey Krolowey Polřkiéy/ Wielkiej Kfiężnie Litewřkiéy/ Ruřkiéy/ Pruřkiéy/ Mázwowieckiey/ Zmuckiey/ Iřlánckiey *SkarŻyw* A2; *SiebRozmyřł* [A2]. ~

Szeregi: »księżna abo (i) krolowa« (2): [*aby być dworną panną trzeba*] vmieć řobie pozyřkác řářkę/ nie iedno they kfiężny/ ábo krolowey/ ná ktorey dworze z małżonkiem řwym będzie *GórnDworz* V7v; *StryjWjaz* A4v.

»książę i księżna; książę z księżną« (2; 1): Cefarz ná Ratuřzu tániec mieć rořkazař/ przy ktorym wřzytki kfiążętá z kfiężnámi byřy *BielKron* 331; *Dux*. Qui vel quae ducit, Xiążę y Xiężna. *Mącz* 96a, 322b.

W przen (3) : Rzecz Posłow przed Kfiężną/ to ieřř/ przed Polřką źiemią/ nářzą mářką. *BielSat* [I 4] [*idem*] *BielSjem* 13.

księżna czyja (1): A Wořhá rzék póřnocnych moźna Kfiężná bieży. *KochJez* B2v.

a. O Matce Boskiej (1) :

Wyrażenie: »řwiata tego księżna« (1): Bądz pozdrowiona gwiazdo iuthrzenna [...] řwiátá tego Kfiężno y krolewno *KrowObr* 164v.

b. Żona przyznającego się do tytułu dalekiego, zubożalego potomka książęcego rodu (1) : IEden iechař mimo dwor towarzyřzá řwego/ Wiedząc iż tám z wořyniá Kfiążętá v niego. [...] vbrař řie/ hářdzie przez dwor kroczył. Wyřzedř Kfiążę ten pyta/ co pan czyni bráćie/ Drugi rzecze áź mię wřtyd/ iż Kfiążąt nie znacie. Kroczy potym do izby/ ářić Kfiężná řiedzi/ Z zielonym pořhářłářiem/ řmiali řie řářiedzi. *ReřFig* Bbv.

2. Córka panującego lub członka znakomitego rodu (33) : Thá podle czářu thego obyczáiá vmiářá gářć á pľéřć/ iáko ine Kfiężny/ bo w ty czářy řromothá byřa tey Kfiężnie ktoraby tego nieumiářá.

HistRzym 12v; *StryjKron* 170; *ReszList* 160; W którym [czasie] święta pobożność ślub poftánowiła/
Tobie Oycze pobożny cną Księżnę zleciłá. *SapEpit* A4, A2v [3 r.], A3v, B4.

księżna na czym [= *na jakich włościach*] (3): Ku yey Miłości Pániey Elźbiecie s Szydłowca/ na
Olikach y Nieświżu Kłyężnie *KochZuz ktv*; *SapEpit kt*; *WitosłLut kt*.

W połączeniu z imieniem (3): Trzeciego dnia ślub Cefarz Karzeł s kłyężną Elźbietą brał ná zamku
w wielkim kościele *BielKron* 375v; *HistRzym* 12v; *StryjKron* 727.

W połączeniu z przymiotnikiem od nazwy miejscowej [zawsze: *księżna* + *przymiotnik*; dodatkowo
w *połączeniu z imieniem* (4)] (8): Miałby był [Jan Zygmunt] zá Małżonkę wnuckę Czełárzá Xiężnę
Kliwęńfką *BiałKat* L4v; Po nim ná Xięstwie Połockim zołtał HLEB Syn/ y Corká POROSkawia
(*marg*) Porokawia Xiężná Połocka Czernicá. (-) *StryjKron* 274, 275 [2 r.], 437; *ActReg* 157;
KołakCath Cv; *WysKaz*)?(2.

W formułach grzecznościowych i dedykacjach [w tym: *j(ej) m(iłość)* (5), (*jaśnie*) *oświecona* (3),
miłościwa (1); dodatkowo w *połączeniu z imieniem* (3), w *połączeniu z nazwiskiem* (3), w *połączeniu z*
przymiotnikiem od nazwy miejscowej (2)] (9): okrom I. M. Księżny Kátárzyny corki wałzey Kś.M. y
fyná [...] [*Pan Bóg*] do iedności kościołá S. [...] przywroćić [...] wczćić raczył. *SkarJedn* A6; *KochEpit kt*,
A2; *KołakCath* C2v, C4; *WysKaz*)?(2 [2 r.],)?(3v; LVTNIA NA WESELE Iálnie Wielmoznego Páná
Iego Młczy Páná Ierzego Chodkiewiczá Stárołtcy Zmoydzkiego. etc. etc. Y Oświeconey Xiężney
Pánny Pánny Sophiey Rádziwiłowny *WitosłLut kt*.

3. *Kapłanka w religiach starożytnych* (1) : ták iey ten miłtrz dopomogł że iá Kliężną wczyniono tey
Boginiey rzeczoney Weltá [...] w ty czáły pánny á pánie też zá kfiędze miano. *HistRzym* 17v

Cf **KNIEINI, KSIĄDZ, KSIENI**